

ФАХОВА КОМУНІКАЦІЯ, ФАХОВИЙ ТЕКСТ ТА ЙОГО ТИПИ

Павлюк І. Б.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті розглянуто взаємовідношення понять «сфера фіксації» та «сфера функціонування» термінів з погляду сучасного термінознавства. Дослідження термінів не обмежується лише сферою фіксації, тобто термінів у статистиці, які засвідчені у лексикографічних джерелах, довідниках, енциклопедіях. Особливу увагу приділено сфері функціонування термінів, зокрема у фахових текстах.

Здійснено всебічний огляд та ґрунтовний аналіз останніх розвідок і публікацій з теорії фахового тексту та функціональних особливостей термінологічних одиниць, які не обмежуються морфологічною формою, а й інколи конотуються в контексті, унаслідок чого не потребують чіткої дефініції. Установлено, що фаховий текст виникає в процесі складної комунікативної ситуації, у якій беруть участь автор зі своєю комунікативною метою, внаслідок цього і комунікативною стратегією, а також адресат із заданою поведінкою очікування. Дефіновано поняття «фаховий текст», в основі якого лежить фахова комунікація у певній сфері діяльності з позиції прагматичного орієнтування, яка включає текстуальні ознаки, так само, як лексичні, семантичні та синтаксичні особливості.

Розглянуто типологію фахових текстів за такими ознаками: семантичною, лексико-граматичною, комунікативною. З'ясовано, що фаховість текстів залежить від комбінації трьох основних компонентів: змісту (рівень абстрактності наукової теми), форми (спосіб мовної реалізації наукових положень) та функції (результат складної взаємодії змістових і формальних елементів та відношень на рівні тексту). Також запропоновано власну типологію фахових текстів фітнесу з погляду їхньої комунікативної спрямованості зі складниками: ФАХІВЕЦЬ/ЖУРНАЛІСТ-НАУКОВЕЦЬ → НЕФАХІВЕЦЬ/АМАТОР, ФАХІВЕЦЬ → МАЙБУТНІЙ ФАХІВЕЦЬ, ФАХІВЕЦЬ/НАУКОВЕЦЬ → ФАХІВЕЦЬ/НАУКОВЕЦЬ.

Ключові слова: сфера фіксації, сфера функціонування, термін, фахова комунікація, фаховий текст, типи фахових текстів.

Pavliuk I. B. LSP communication, LSP texts and their types. The article highlights the interdependence of the notions "sphere of fixation" and "sphere of functioning" of terminology from the point of view of modern terminology. The study of terms is not limited to the sphere of fixation, that is, terms in statics, which are recorded in lexicographic sources, directories, encyclopaedias. Special attention is paid to the sphere of functioning of terms – functioning of terminological units in LSP texts.

The author of the article has made the analysis of recent studies in the field of LSP texts and functional peculiarities of terminological units, which are not limited by morphological form but sometimes connotes in the context, and as a result they do not require a clear definition. The LSP text arises in a complex communicative situation, in which the author with his communicative aim and, hence, the communicative strategy, as well as the addressee with the given expectation behaviour take part. The term "LSP text" has been defined. It is based on professional communication in a particular field and from the pragmatic point of view, it includes textual features as well as lexical, semantic and syntactic features.

The typology of LSP texts is based on semantic, lexico-grammatical and communicative features. It has been found out that the proficiency of texts depends on a combination of three main components: content, form and function.

The author of the article provides own classification of fitness LSP texts in terms of their communicative orientation, namely EXPERT/SCIENTIFIC JOURNALIST → NON-EXPERT/AMATEUR, EXPERT/SPECIALIST → FUTURE SPECIALIST, EXPERT/SCIENTIST → EXPERT/SCIENTIST.

Key words: sphere of fixation, sphere of functioning, terminology, LSP communication, LSP text, types of LSP texts.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Запропонована тема знаходиться в рідніщі актуальних розвідок сучасного термінознавства, у межах якої прослідковується безпосередня зацікавленість сферою функціонування термінів. Питанню дослідження термінологічних одиниць – носіїв інформації про фахові поняття – присвячено низку досліджень науковців, однак ці дослідження обмежувалися лише сферою фіксації та стандартизації.

З розвитком теоретичних засад термінознавства виникла нагальна потреба розглянути та описати

сферу функціонування термінів, окреслити чинники, які впливають на фахову комунікацію та класифікувати типи фахових текстів. Тож поняття *фаховий текст* та *фахова комунікація* залишаються недостатньо дослідженими із термінологічного погляду і потребують глибшого тлумачення. Поняття фітнесу в науковому просторі з'явилося недавно, тому англійська фахова мова фітнесу належить до тієї групи сучасних терміносистем, що перебувають на стадії становлення, внаслідок чого класифікація текстів цієї сфери людської діяльності досі була поза увагою науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання фахової комунікації та фахового тексту досліджували Л. Хофман [16], К.-Д. Бауман [11], С. Глесер [13]. Німецькі лінгвісти Р. Глезер [13], М. Рольке [20], Х. Клаверкмпел [17], А. Міноуг [19], С. Кюрц [18] зробили значний внесок у класифікацію типів текстів, проте матеріалом їхніх досліджень слугували здебільшого фахові тексти, написані німецькою мовою. Ці вчені розробили класифікації типів текстів, які включають в себе всі його можливі аспекти, які базуються на внутрішніх та зовнішніх критеріях.

Класифікація фахових текстів фітнесу ще не була **об'єктом** дослідження, що визначає актуальність нашої розвідки. **Предметом** дослідження є фаховий текст, фахова комунікація та типи фахових текстів фітнесу.

Формулювання мети і завдань дослідження.

Мета статті – дослідити сферу функціонування термінів у фаховому тексті і вплив спрямованості фахової комунікації на формування фахового тексту та запропонувати власну класифікацію фахових текстів фітнесу. Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**: 1) дати власне визначення фахового тексту; 2) визначити основні компоненти фахової комунікації та чинники, які впливають на неї; 3) класифікувати фахові тексти фітнесу на основі спрямованості фахової комунікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім зазначимо, що термін існує у двох сферах – фіксації та функціонування [6, 43]. Отже, термін існує у двох площинах: статичній та динамічній. Термін у статичній – це термін, зафіксований у лексикографічних джерелах, довідниках, енциклопедіях. Терміни в динаміці – це терміни, що функціонують у текстах. Він динамічний, тому що реалізує закладену в усіх мовних одиницях властивість варіативності, не обмежений морфологічною формою, інколи конотує в контексті, завдяки чому здебільшого не вимагає чіткої дефініції, тобто функціонує [7, 102]. Відомий термінолог А. В. Лемов наголошує, що кількість праць, у яких досліджено терміни в тому вигляді, як їх зафіксовано у словниках, набагато більша за кількість досліджень, присвячених специфіці функціонування терміна в тексті [6, 33]. Основну увагу, вважає К. Д. Діброва, надано терміну у сфері фіксації, а сфера функціонування нерідко вважається несуттєвою [5, 61]. Але не враховувати сфери функціонування термінів неможливо, тому що це, на думку В. П. Даниленко, природне вживання термінології, це те основне джерело, де з'являються нові терміни, де вони набувають обґрунтування та право на життя [4, 41].

Дослідження лексичного складу та синтаксису фахових мов завжди черпали свій матеріал з фахових текстів. Фаховий текст як відносно замкнена тематично, класифікована, структурована та когерентна комплексна мовна єдність став предметом досліджень у царині фахових мов лише останнім часом [14, 195]. Отже, фаховий текст є основним засобом, який дає можливість всебічно розкрити особливості фахової комунікації.

Під фаховою комунікацією Л. Хофман розуміє ззовні або зсередини вмотивовану чи стимульовану

зовнішню та внутрішню системи знань, спрямовані на ланцюжок фахових подій, які змінюють систему знань як одного спеціаліста, так і групи фахівців [16, 146].

Головними компонентами фахової комунікації виступають продуцент (письмового чи усного) фахового тексту, фаховий текст та його реципієнт [20, 15]. Фаховий текст виникає в складній комунікативній ситуації, у якій як вирішальні фактори беруть участь автор зі своєю комунікативною ціллю, а звідси і комунікативною стратегією, а також адресат із заданою поведінкою очікування та у разі необхідності також з наміром реагування. Автор та адресат стоять у, можливо, різному, проте в принципово однаково спрямованому відношенні до (під) системи своєї рідної мови або іноземної мови, використаної в тексті, а також до сфери об'єктивної реальності, відзеркаленої в тексті. Вони також взаємодіють в певній ситуації за допомогою позамовних засобів [15, 119].

На фахову комунікативну ситуацію в широкому значенні цього поняття впливає п'ять екстралінгвістичних чинників:

1) функціонально-комунікативна сфера, у якій створюється / сприймається текст: щоденно-побутова, офіційно-ділова, наукова, релігійна, літературно-художня та ін.;

2) індивідуально-соціальні характеристики мовного суб'єкта, який створює текст, а саме вікова, професійна, соціальна, гендерна та інші характеристики;

3) характер ставлення суб'єкта до її адресата: невимушений, офіційний, колегіальний та ін.;

4) характер ставлення автора тексту до його теми / змісту: нейтральний, емоційно-оцінюючий, суб'єктивний, підкреслено об'єктивний, професійно-спрямований та ін.;

5) взаємодія з мовним кодом: стилістично усвідомлене, навмисно розмовне або метафоричне вживання мови та ін. [3, 17].

Усі мовні одиниці, усі слова, які є в тексті, таким чином, є включеними в комунікативну ситуацію. Вони є результатом усвідомленого цілеспрямованого вибору автора тексту, який створює текстову цілісність [9, 13].

К.-Д. Бауман подає таке визначення фахових текстів: «складні єдності, які, з одного боку, із соціальних, ситуативних та тематичних факторів, а з іншого – завдяки ним утворюють текстуально-структурні, стилістичні та формальні ознаки; при цьому виражається взаємозв'язок між учасниками комунікації, а з ним і ступінь фаховості викладу специфічними мовними засобами. Зазвичай, фахові тексти вчені розуміють як складні та зв'язні висловлювання в рамках комунікації в певній людській сфері діяльності, чий мовні ознаки при цьому сприяють підтримці комунікації» [11, 85–86].

Л. Хофман наводить таке визначення фахового тексту: «Фаховий текст – це інструмент та результат мовно-комунікативної діяльності, яка виконується в контексті спеціальної суспільно-продуктивної діяльності. Він будує структурно-функціональну єдність (цілісність) та складається з певної упорядко-

ваної кількості прагматично, семантично та синтаксично зв'язаних (когерентних) речень (текстом) або рівноцінних реченню одиниць, які як складні мовні знаки відповідають складним виразам у свідомості людини та складним станам речей в об'єктивній реальності» [15, 161].

С. Глесер погоджується із визначенням фахового тексту, який подає Л. Хофман, додаючи дві ознаки до свого робочого визначення:

– фаховий текст стосується предмету певної спеціальності;

– для текстуалізації у фахових текстах використовуються загальні та спеціальні лінгвістичні засоби, крім того, наявні опційні нелінгвістичні візуальні елементи, які передають додаткову інформацію (наприклад, символи, формули, графіки, блок-схеми та різноманітні види ілюстрацій) [13, 71].

Фаховість текстів виявляється через комбінацію трьох основних компонентів: змісту (рівень абстрактності наукової теми), форми (спосіб мовної реалізації наукових положень) та функції (результат складної взаємодії змістових і формальних елементів та відношень на рівні тексту) [22, 33].

Отже, як ми бачимо, в основі всіх визначень фахового тексту лежить фахова комунікація у певній сфері людської діяльності з позиції прагматичного орієнтування, яка включає текстуальні ознаки, також лексичні, семантичні та синтаксичні особливості.

Фаховий текст, як і будь-який текст, характеризується сімома критеріями текстуальності Р.-А. де Богранда й В. Дресслера [12; 302]: 1) когезія (граматична організація тексту); 2) когерентність (безперервність змісту, когнітивні зв'язки в тексті); 3) інтенціональність; 4) прийнятність; 5) інформативність; 6) ситуативність; 7) інтертекстуальність.

Когерентність та когезія на макро- та мікрорівнях є конститутивними властивостями фахових текстів [20, 99]. Структурність тексту слугує однією з найбільш досліджених ознак, оскільки має конкретне вираження у вигляді мовних засобів та особливих текстових одиниць, які можна вирізнити, зафіксувати та класифікувати [1, 7]. Макроструктура фахових текстів формально проявляється у когезії, функціонально – у когерентності мовних та семіотичних одиниць у вигляді речень, малюнків та їх поєднань. Важливою характеристикою фахових текстів є тенденція до макроструктурної ізоморфії форми та функції. На найвищому рівні макроструктури фахового тексту знаходиться його формальна та функціональна єдність.

Отже, *фаховий текст* є одним з ключових понять сучасного термінознавства, в основі якого є прагматично орієнтована комунікація у певній сфері діяльності, яка має текстуальні ознаки та лексичні, семантичні і синтаксичні особливості. Лише у сфері функціонування термінів можна отримати повну картину про сформованість, системність та особливості тієї чи іншої фахової мови.

В наш час існує багато досліджень з типології фахових текстів. У науковому світі склалися різні підходи до типологізації текстів, що пов'язано зі

зміною поглядів лінгвістів на явище тексту та текстуальності. Якщо на початковому етапі дослідження тексту та текстуальності, тобто системи ознак та факторів, які забезпечують текстотворення, без яких не існує жодний текст, визначались з внутрішніх текстових критеріїв (тексто-граматичних та семантичних), то в подальшому значну роль почало відігравати врахування позамовних критеріїв [9, 28].

З виходом у світ праці Г. Клаверкемпела “*Textuelle Fachsprachen-Linguistik als Aufgabe*” («Текстова фахова лінгвістика як завдання») в 1983 році відбувся перехід від лексикологічно орієнтованих до текстово орієнтованих досліджень у термінознавстві [17]. Автор вважає, що «тексти, якими вони насправді є, тобто як справжні мовні явища (індивідуальні тексти), а також тексти як абстрактні сутності, тобто суб'єкти мовної системи, повинні бути єдиними і вирішальними пунктами відправлення для мовних досліджень і, отже, досліджень фахових мов» [21, 126].

Згодом під час дослідження функціонування терміна у фаховому тексті почали використовувати два підходи: від тексту до терміна (термінологічний аналіз тексту) та від терміна до тексту (текстовий аналіз терміна). Обидва підходи є правомірними; однак другий має тривалішу традицію, розроблені методики та інструменти дослідження; перший лише починає формуватися [10, 147].

Л. Хофман у своєму визначенні типу тексту поєднує структурні (мовні) та функціональні особливості цього поняття. Типи текстів є традиційно умовно застосованими шаблонами для складних мовних актів. Їх можна охарактеризувати як типове з'єднання контекстних (ситуаційних), комунікативно-функціональних і структурних (граматичних та тематичних) характеристик. Вони розвинулися історично в мовній спільноті і належать до повсякденних знань мовців, хоча мають нормуючу дію, полегшують комунікативну поведінку, надаючи мовцю більш-менш фіксовані орієнтири для продукування та сприйняття тексту [15, 161].

Р. Глезер [13, 5] визначає тип тексту як такий, який історично склався, є визнаним суспільством, продуктивним і емпірично встановленим взірцем побудови тексту з метою постійно-мовної обробки його комплексного змісту. Схоже визначення дають А. Міноуг і З. Вебер [19, 51]. Вони розуміють під типом фахового тексту підклас фахових текстів, який утворився внаслідок виконання одного з комунікативних завдань та пов'язаних з ним цілей.

Під час процесу класифікації різних типів текстів науковці враховують як мовні, так і позамовні критерії. До мовних критеріїв відносять притаманні певному типу тексту особливості різних рівнів – лексичні, граматичні (морфологічні та синтаксичні), стилістичні; композиційно-мовні форми (повідомлення, опис, роздуми, пояснення, доказ тощо). Це означає, що очевидні відмінності між науковим та науково-популярним текстом можна визначити на поверхневому рівні завдяки відповідному лексичному наповненню, насиченості термінологічними одиницями, дефініціями.

Серед позамовних критеріїв виділяють:

1) класифікуючий аспект – текстова функція. Відповідно можна говорити про декларативні, апелятивні, оціночні та інші класи текстів. У цьому разі змістовий аспект виявляється не суттєвим, наукова рецензія і характеристика з місця роботи;

2) змістовно-тематичний аспект – диференціація відбувається відповідно з темою спілкування. Виокремлюють відгук на дисертацію, газетно-публіцистичну, літературно-критичну рецензію;

3) комунікативна ситуація – враховують характер повідомлення: усне або писемне; діалогічне або монологічне; безпосередній або заочний контакт з партнером; рівноправний або нерівноправний характер комунікантів за соціальним, віковим, професійним та іншими статусами.

Зазначаємо також, що проблема класифікації текстів та перерахування релевантних критеріїв залишається відкритою [9, 37–38].

На основі доцільності комунікативно-мовленевих процесів В. Шмідт виокремлює три типи текстів: 1) інформуючі; 2) аналізуючі; 3) активізуючі. Однак такий розподіл є досить умовним, оскільки ці типи не існують у «чистому» вигляді. В ідеалі інформуючий текст, який передусім виконує функцію повідомлення, має один рівень розуміння – семантичний. В активізуючому тексті відбувається певне зміщення, внаслідок чого семантичний зміст стає вираженням нового змісту, який отримує специфічну комунікативну силу. Аналізуючий тип тексту проявляє гібридний характер, оскільки є сумою інформуючої та активізуючої текстових функцій на вищих рівнях наукового викладу. Інформуючий тип тексту служить для ілюстрації певного знання чи інформації. Активізуючий використовується автором тексту з метою спонукати адресата до певних дій та виду поведінки чи для того щоб сформувані в нього певну позицію до чого-небудь. Призначенням аналізуючого типу є аналіз стану справ тієї чи іншої галузі та обговорення проблем [22, 83].

С. Кютц у своїй праці "Phraseologie und Formulierungsmuster in medizinischen Texten" (2007) здійснив спробу класифікації текстів періодичних видань різного ступеня фаховості та визначив три основні групи текстів:

1) наукові фахові журнальні статті (найвищий ступінь фаховості);

2) науково-популярні журнальні статті (середній ступінь фаховості);

3) ненаукові журнальні статті (низький ступінь фаховості).

Ступінь емоційності першої групи текстів – низький, другої групи – середній, третьої групи – високий [18, 119–135].

Класифікація текстів за соціальною змінною включає параметри, які враховують відношення до фаху: (фахівець – фахівець (інтрадисциплінарний), фахівець – фахівець (інтердисциплінарний), фахівець – нефахівець; ієрархія всередині фаху (однакові посади, різні посади); покоління (старше, молодше); світогляд (матеріалістичний, ідеалістичний, нейтральний); соціальний статус (робітник, селянин, службовець, інтелігент; незалежний від класу/прошарку); стать (жіноча, чоловіча, незалежно від статі); кількість (декілька до декількох, один до декількох, декілька до одного, один до одного); індивідуальні особливості (об'єктивно-нейтральний, полемічний, іронічний і т. д.) [15, 150–151].

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, за цільовою аудиторією всі фахові тексти поділяємо на:

1. Фахові тексти, написані фахівцями, журналістами-науковцями, людьми, які мають певне відношення до галузі, у межах якої вони пишуть. Результатом цієї діяльності виступає науково-популярна література у вигляді книг, науково-публіцистичних статей тощо [8, 143]. Цільова аудиторія – різноманітна, починаючи від старшокласників до осіб з вищою освітою. Схематично це можна представити так: **ФАХІВЕЦЬ/ЖУРНАЛІСТ-НАУКОВЕЦЬ → НЕФАХІВЕЦЬ /АМАТОР.**

2. Фахові тексти, написані експертами, фахівцями у галузі для студентів коледжів або університетів, майбутніх фахівців у галузі. Схематично це можна представити так: **ФАХІВЕЦЬ → МАЙБУТНІЙ ФАХІВЕЦЬ.** Результат такої діяльності – підручники, посібники, довідники, словники, енциклопедії.

3. Фахові тексти, написані дослідниками, фахівцями для науковців, фахівців, аспірантів: **ФАХІВЕЦЬ/НАУКОВЕЦЬ → ФАХІВЕЦЬ/НАУКОВЕЦЬ.** Сюди належать наукові статті, монографії, дисертації, галузеві енциклопедії.

Ці три типи текстів відповідають поділу наукового функціонального стилю на науково-популярний, науково-навчальний та науково-технічний [2, 194]. Тож у нашому подальшому статистичному, граматичному та морфологічному дослідженні фахових текстів фітнесу ми будемо керуватися цим поділом фахових текстів на зазначені типи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баженова Е. А. Научный текст в аспекте политекстуальности. Пермь : Изд-во Пермского ун-та, 2001. 270 с.
2. Белоусов К. И. Блазнава Н. А. Введение в экспериментальную лингвистику : учеб. пособ. Москва : Наука, 2011. 136 с.
3. Гончарова Е. А. Еще раз о стиле как научном объекте современного языкознания. *Текст-Дискурс-Стиль*. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУЭФ, 2003. С. 9–23.
4. Даниленко В. П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов. *Исследования по русской терминологии*. Москва : Наука, 1971. С. 7–67.
5. Диброва К. Ю. Лингвистические термины как объект и предмет исследований. *История, языкознание, литературоведение*. 1986. Вып. 4–6. С. 58–62.
6. Лемов А. В. Система, структура и функционирование научного термина. Саранск : Изд-во Мордовского ун-та, 2000. 192 с.

7. Ляшук М. А. Причины виникнення концептуальної багатозначності лінгвістичних термінів. *Термінологічний вісник : зб. наук. пр.* Київ: ІУМ НАНУ, 2011. Вип 1. С. 101–119.
8. Шиленко О. А. Термінологічна фразеологізація в англійських фахових текстах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Житомир, 2013. 353 с.
9. Чернявская В. Е. Интерпретация научного текста. Москва : Книжный дом «ЛИБРИКОМ», 2010. 128 с.
10. Цимбал Н. А. Сучасна українська термінологія органічної хімії. Умань : РВЦ «Софія», 2007. 135 с.
11. Baumann K.-D. Ein Komplexer Untersuchungsansatz für die Differenzierung ausgewählter Fachtextsorten des Englischen. *Linguistische Studien*. Reihe A. Heft 133. Berlin, 1986. S. 142–143.
12. De Beaugrande R, Dressler W. An Introduction to Text Linguistics. London : Longman, 1981. 288 p.
13. Gläser R. International LSP Workshop at the University of Uppsala. Sweden. 1992. August 26–29, Fspr. 15/1. P. 69–71.
14. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache: Eine Einführung. Tübingen : Gunter Naer, 1985. 153 S.
15. Hoffmann L. Texts and Text Types in LSP. *Subject-Oriented Texts: Languages for Special Purposes and Text Theory*. Berlin : de Gruyter, 1991. P. 158–167.
16. Hoffmann L. Vom Fachwort zum Fachtext: Beiträge zur Angewandten Linguistik. *Forum für Fachsprachen-Forschung*. Band 5. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1988. 265 S.
17. Kalverkämper H. Textuelle Fachsprachen-Linguistik als Aufgabe. *Fachsprache und Fachliteratur. Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik*. H. 51/52. Tübingen, 1983. P. 124–166.
18. Kühtz S. Phraseologie und Formulierungsmuster in medizinischen Texten. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2007. 313 S.
19. Minogue A. Weber S. Der Textvergleich als Untersuchungsmethode in der Fachsprachenforschung. *Kontrastive Fachsprachenforschung. Forum für Fachsprachen-Forschung*. Band 20. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1992. S. 49–60.
20. Roelcke T. Fachsprachen. – Berlin : Erich Schmidt Verlag GmbH, 2005. 250 S.
21. Schade T. H. Einführung in die deutsche Sprache der Wissenschaften. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1988. 310 S.
22. Schmidt W. Charakter und gesellschaftliche Bedeutung der Fachsprachen. Leipzig, 1971. 125 S.